

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KƏND TƏSƏRRÜFATI NAZİRLİYİ**

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT AQRAR UNİVERSİTETİ
=====

Əlyazması hüququnda

MƏNSURLU NAMIQ MƏHƏMMƏDƏLİ OĞLU

**KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARI SATIŞI MEXANİZMİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ**

5312.01- “Sahə iqtisadiyyatı”

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Gəncə - 2016

Dissertasiya işi Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı Elmi-Tədqiqat İnstitutunda yerinə yetirilib.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
İsa Hüseyn oğlu Aliyev

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Gəncəli Əziz oğlu Gənciyev

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Yaqub Feyzulla oğlu Əlifov

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Texnologiya Universiteti**

Müdafiə 17 sentyabr 2016-cı il saat 12⁰⁰-da Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD.04.013 birləşdirilmiş dissertasiya Şurasının iclasında aşağıdakı ünvanda olacaqdır.

Ünvan: AZ 2000, Gəncə şəhəri, A. İsgəndərov küçəsi 64, 2-ci mərtəbə.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 16 avqust 2016-cı ildə göndərilmişdir.

FD.04.013 birləşdirilmiş dissertasiya
şurasının elmi katibi, i.f.d., dosent:

A.A. Həsənov

İŞİN ÜMUMİİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Son illər ölkə iqtisadiyyatında həyata keçirilən uğurlu islahatlar bütün sahələrdə olduğu kimi kənd təsərrüfatında da öz müsbət nəticələrini verməkdədir. Əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan aqrar islahatlar kursu kənd təsərrüfatında çoxukladlı iqtisadiyyatın formalaşması, azad sahibkarlıq və rəqabət meyillərinin inkişafı ilə səciyyələnmişdir. Bütün bunlar isə nəticə etibarilə kənd təsərrüfatında iqtisadi artımın təmin olunmasına, daxili bazarda yerli istehsalın xüsusi çəkisinin davamlı olaraq yüksəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Bütövlükdə kənd təsərrüfatında özəl sektor hakim mövqe tutmaqla yanaşı, azad sahibkarlıq və rəqabət mühiti geniş təkrar istehsalın həyata keçirilməsinin başlıca ilkin şərti kimi özünü təzahür etdirmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının təmin edilməsi bir sıra amillərdən, o cümlədən istehsal və mübadilə sferası arasında qarşılıqlı əlaqənin formalaşdırılmasından, satış sisteminin səmərəli təşkilindən bilavasitə asılıdır. Mübadilə sferası vasitəsilə kənd təsərrüfatının və emal sənayesinin istehsal vasitələrinə, o cümlədən xammal, materiallar, avadanlıq, yanacaq və s. aralıq məhsullara olan ehtiyacları ödənilməklə yanaşı, istehlakçıların kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbatı qarşılır. Bundan əlavə, mübadilə və satış sisteminin səmərəli təşkili vasitəsilə emal müəssisələrinin kənd təsərrüfatı xammalına olan ehtiyacları ödənilir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının səmərəli təşkili istehsalın stimullaşdırılması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, hazırda ölkəmizin aqrar-ərzaq kompleksində həlli vacib problemlər içərisində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkili ilə bağlı məsələlər önəmli yerə malikdir. Belə ki, istehsal prosesinə xidmətlər göstərilməsi, eləcə də ticarətin material məsrəfləri, bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının pərakəndə və kooperativ ticarəti zamanı yaranan tədavül xərclərinin aşağı salınması kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının maliyyə nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, hazırda satış sferasında vasitəçilərin xüsusi çəkisinin yüksək olması istehsalçıların və istehlakçıların maraqlarına mənfi təsir göstərir. Bu isə bilavasitə onunla bağlıdır ki, ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının topdan və korporativ ticarəti sistemi, eləcə də bu sahəyə xidmət edən zəruri aqrar bazar infrastrukturuları formalaşmamışdır. Bundan əlavə, azad bazar qiymətləri bir sıra hallarda kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının təminatlı gəlirlər əldə etməsinə imkan vermir, nəticədə isə təsərrüfat subyektləri maliyyə nəticələrini zərərlə başa vurur, bazarda dominant mövqelərə malik olmur.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sferasında dövlətin aktiv tənzimləmə funksiyası yerinə yetirməməsi son nəticədə istehsalın stimullaşdırılmasına və daxili bazarın qorunmasına əngəllər törədir. Məhz bu qəbildən olan meyillərin səmərəli şəkildə neytrallaşdırılmaması kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının rəqabətəda-

vamlılığını azaldır və son nəticədə idxal kanallarının bazarda xüsusi çəkisi yüksəlir. Təbii ki, bütün bunlar da ölkənin milli ərzaq təhlükəsizliyinə, aqrar sahədə iqtisadi suverenliyinə zərərli təhdidlər doğurur.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sferasında həllini gözləyən bəzi problemlərin aradan qaldırılması bu sahənin elmi təminatının formalaşdırılmasından da bilavasitə asılıdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sferasında zəruri infrastruktur sistemlərinin yaradılması ölkənin dayanıqlı ərzaq təminatının yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təsədüfi deyildir ki, son zamanlar dövlət tərəfindən bu sahəyə xüsusi diqqət ayrılmaqdadır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə «2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı»nın icrası sahəsində əlavə tədbirlərin görülməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları ixracının artırılması, aqrar sahə istehsalçılarının və istehlakçılarının maraqlarının qorunması və ərzaq bazarının səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə qərar imzalanmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sferasında mövcud problemlərin aradan qaldırılmasının elmi təminatının işlənib hazırlanması da sözügedən proqramın icrası baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, bütün yuxarıda qeyd edilən məsələlər mövzunun seçilməsinə, onun məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Son illər kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təkmilləşdirilməsi, bu prosesin yeni istehsal münasibətlərinin xarakterinə uyğunlaşdırılması aqrar iqtisadçı alimlərin diqqət mərkəzində olmuş və olmaqdadır. Respublikamızın iqtisadçı alimlərindən Z.Ə.Səmədzadə, E.A.Quliyev, A.İ.Məmmədov, Ə.C.Verdiev, İ.Ş.Qarayev, S.V.Salahov, H.A.Xəlilov, İ.H.Aliyev, B.X.Ataşov, G.Ə.Gənciyev, A.T.Əhmədov, İ.H.İbrahimov, R.Ə.Balayev, A.F.Abbasov, İ.M.Xeyrəbərov, M.C.Hüseynov, V.H.Abbasov, E.R.İbrahimov və başqaları qeyd edilən problemin ayrı-ayrı aspektlərini öz əsərlərində tədqiq etmişlər.

Bu problemin nəzəri və praktiki məsələləri rus iqtisadçı alimlərindən E.V.Serova, E.N.Borisenko, V.A.Dobrinin, N.Y.Kovalenko, R.Q.Axmetov, E.N.Krılax, M. Roberts və başqaları tərəfindən geniş və ətraflı şərh edilmişdir.

Lakin bütün bunlarla yanaşı, yeni istehsal münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təkmilləşdirilməsi, iqtisadi mexanizmin təsir vasitələrinin aktivləşdirilməsi ilə bağlı aktual problemlərin tədqiqinə dair kompleks tədqiqatlar aparılmamışdır. Doğrudur, ayrı – ayrı iqtisadçıların elmi məqalələrində kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı, ərzaq təhlükəsizliyi, onun xarakterik xüsusiyyətləri, təmin edilməsi istiqamətləri ilə bağlı müxtəlif səpgili elmi araşdırmalara rast gəlinərsə də bu məsələlərin öyrənilməsinə dair kompleks elmi – tədqiqat işləri yerinə yetirilməmişdir. Odur ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı nəzəri və praktiki məsələlərin öyrənilməsi tələb olunur. Bütün yuxarıda qeyd edilən məsələlər işin məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı mexanizminin nəzəri-metodoloji məsələlərini araşdırmaqdan, kənd təsərrüfatı məhsulları satışının mövcud vəziyyəti və inkişaf təmayüllərini təhlil etməkdən, bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsulları satışının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinə dair təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir:

- kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilinin zəruriliyi və xüsusiyyətlərinin araşdırılması;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına təsir göstərən amillərin müəyyənləşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının iqtisadi səmərəliliyini xarakterizə edən göstəricilər sisteminin konkretləşdirilməsi;
- transformasiya yönümlü dəyişikliklərin kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına təsirini araşdırmaq;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının satış sistemini təhlil etmək;
- kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə topdansaş birjalarının təşkilini əsaslandırmaq;
- ərzaq bazarının formalaşdırılması sistemində daxili bazarın qorunması məsələlərini araşdırmaq;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın obyektı kimi Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı məhsullarının satış bazarları seçilmişdir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmetini kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilinin təkmilləşdirilməsi məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları yerli və xarici alimlərin bu sahədə apardığı tədqiqatlar, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Milli Məclisin aqrar sahənin inkişafı ilə əlaqədar qəbul etdiyi qanunlar, həmçinin Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi normativ-hüquqi aktlar və digər sənədlər təşkil edir. Dissertasiya işinin yerinə yetirilməsində sistemli təhlil, analitik təhlil, statistik təhlil, analiz və sintez, müqayisə, müşahidə, konstruktiv hesablama, qruplaşdırma və sair tədqiqat üsullarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin müvafiq statistik məlumatlarından, eləcə də müxtəlif mülkiyyət formasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların, müvafiq elmi – tədqiqat institutlarının apardığı elmi – tədqiqat işlərindən, iqtisadçı alimlərin əsərlərindən və elmi məqalələrindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Aparılan tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir.

- kənd təsərrüfatında məhsulların satışının istehsalın səmərəliliyinə təsir edən mühüm amil kimi qiymətləndirilməsi;
- daxili ərzaq bazarının formalaşdırılmasında məhsulların satışı sisteminin üstün rol oynamasının nəzəri və praktiki cəhətdən əsaslandırılması;
- kənd təsərrüfatı sistemində məhsul satışı iqtisadi mexanizmin mühüm forması kimi araşdırılmışdır;
- assosiasiyalar və topdansaş birjalarının kənd təsərrüfatı məhsullarının topdansaş istiqamətində istehsalçılarla istehlakçılar arasında zəruri əlaqəyə malik olduğu əsaslandırılmışdır;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının korporativ satış sisteminin təşkilinin məqsəduyğunluqları müəyyənəşdirilmişdir;
- qiymətin təkmilləşdirilməsinin kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına təsiri qiymətləndirilmişdir;
- kənd təsərrüfatı məhsulları satışının stimullaşdırılması istiqamətləri müəyyənəşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyada əsaslandırılan nəzəri-metodoloji, təcrübi tövsiyələr, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının xarici rəqabətin əlverişsiz təsirlərindən qorunması ilə bağlı elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər, topdansaş bazarlarının regionlar üzrə təşkili məsələləri praktik əhəmiyyət kəşb edir.

İşdə göstərilən təkliflər aqrar sahənin dinamik, davamlı inkişafına, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı prosesində yerli əmtəə istehsalçılarının daha səmərəli dəstəklənməsinə yönəlmişdir.

Tədqiqatın nəticəsinin sınaqdan keçirilməsi və istifadə edilməsi. Tədqiqatın nəticələri Azərbaycan ETKTİİ-də, Azərbaycan Kooperasiya Universitetində, həmçinin respublikamızın digər elm və təhsil müəssisələrində keçirilən konfrans və seminarlarda məruzə edilmiş və bəyənilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində hazırlanmış tövsiyələr və təkliflər Azərbaycan Respublikası Abşeron rayonuna (25 dekabr 2014-cü il ratixli rəy) və Az-Granata MMC-yə (23 oktyabr 2015-ci il, 47 sayılı arayış) təqdim edilmiş və istifadə üçün qəbul olunmuşdur.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları Azərbaycan aqrar elmi. 2005, №1-2, səh.270-272; Azərbaycan Elmi-tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri, Bakı-2005, səh.380-384; Elmi-tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri, Bakı-2005, səh.151-156; AMEA İqtisadiyyat İnstitutu. Bakı-2008, №3, səh.85-91; Azərbaycan aqrar elmi. Bakı-2008, №6, səh.123-125; Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. “Regional iqtisadi siyasət və kooperasiya münasibətlərinin inkişafı”. Beynəlxalq konfrans. Bakı-2014, elmi nəşrlərində dərc edilmişdir.

Dissertasiya işinin həcmi, quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən ibarət olub, 1,5 intervalla kompüter yazısı ilə 140 səhifədən ibarətdir. Burada 1 qrafik, 13 cədvəl verilmişdir. İşin axırında 131 adda ədəbiyyat və internet səhifəsi göstərilmişdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin öyrənilmə səviyyəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt, predmeti, nəzəri və metodoloji əsasları, informasiya bazası, elmi yeniliyi, təcrübi əhəmiyyəti, tədqiqatın nəticələrinin aprobeşiyadan keçirilməsi və istifadə olunması göstərilir.

Dissertasiya işinin birinci fəslı “Kənd təşərrüfatı məhsullarının satışı mexanizminin nəzəri-metodoloji məsələləri” adlanır. Burada əsasən bazar münasibətləri şəraitində kənd təşərrüfatı məhsullarının satışının təşkilinin zəruriliyi və xüsusiyyətləri, kənd təşərrüfatı məhsullarının satışının təşkili formaları və amilləri, kənd təşərrüfatı məhsullarının satışının iqtisadi səmərəliliyini xarakterizə edən göstəricilər sistemi araşdırılmışdır.

Bazar münasibətləri şəraitində kənd təşərrüfatı məhsullarının satışının obyektiv zəruriliyini tədqiq edərkən qeyd etmək lazımdır ki, bu proses ilk növbədə aqrar bölmədə əmtəə istehsalçılarının iqtisadi maraqlarının təmin olunması ilə şərtlənir. Cəmiyyət üzvlərinin kənd təşərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi, əmtəəlik məhsulun tədavül sferasını keçərək pula çevrilməsi məhz satış fəaliyyəti vasitəsilə reallaşır. Aqrar bölmə ilə yanaşı, iqtisadiyyatın digər sahələrində, o cümlədən məhsulun tədarükü və emal sferalarında da islahatlar aparılması bu sahələrin səmərəli fəaliyyət göstərməsinin başlıca ilkin şərti kimi çıxış edir. Adı çəkilən sahələrdə islahatların aparılması istehsal kompleksində bazar infrastrukturunu yaradılmasına və onun çevik fəaliyyətinə xidmət edir. Məhz bu baxımdan kənd təşərrüfatı məhsullarının iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış satış fəaliyyəti istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsində, tədarük mexanizminin forma və şərtlərinin yeni istehsal münasibətlərinin tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Məhsulun reallaşdırılması prosesi mahiyyət etibarilə alqı-satqı aktlarının həyata keçirilməsindən başlanır. Alqı-satqı aktı isə kənd təşərrüfatı məhsullarının tədavülü mərhələsindən başlanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, əmtəə tədavülü əmək bölgüsünün xüsusi və müstəqil sferası olmaqla, əmtəə-pul mübadiləsinin inkişaf etmiş forması hesab edilir. Tədavül prosesi satış fəaliyyətinin ilkin əsası olmaqla, məhsulların hərəkətinin fəsiləsiz və daim təkrar olunan fazasıdır. Bu proses ticarətin bütün formalarını əhatə etməklə, özündə aşağıdakıları birləşdirir:

– şəxsi istehlak məhsullarının daxili ticarəti;

- maddi-texniki təchizat;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının bütün kanallarla reallaşdırılması;
- xarici ticarət.

Adları çəkilən bu formaların hər biri özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükü məhsul satışında ən geniş yayılmış anlayış hesab olunur. Məhsulun tədarükü bazar münasibətləri şəraitində əmtəə mübadiləsinin mürəkkəb forması olub, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə dövlət tədarük təşkilatları arasında sosial-iqtisadi münasibətləri əhatə edir.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, əksər hallarda kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı tədarük sistemi vasitəsilə reallaşır. Tədarük sistemi istehsalçı ilə istehlakçı arasında vasitəçilik funksiyaları yerinə yetirir. Tədarük sistemi kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları əmtəəlik məhsulun topdansatışı ilə təmin edir. Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı bütövlükdə aqrar iqtisadiyyatda əmtəə-pul münasibətlərinin təzahür formasını özündə əks etdirir. Əmtəə-pul münasibətləri istehsal münasibətlərinin forması kimi əmtəə istehsalını və əmtəələrin pulun köməyi ilə ekvivalent mübadiləsinə xarakterizə edir. Əmtəə-pul münasibətlərinin iqtisadi mahiyyəti istehsalın xarakteri və istehsal münasibətlərinin forması ilə səciyyələnir.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olduğundan kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı prosesində də bu meyil özünü göstərməkdədir. Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehlakçıların tələbatını müxtəlif baxımdan ödəyirlər. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsulları təzə halda istehlakçıların tələbatlarını ödəməklə yanaşı, həm də ilkin emal və təkrar emal mərhələlərindən sonra da tələbata malik olur. Kənd təsərrüfatı məhsullarının təzə halda istifadə edilməsi zamanı bu məhsullar əmtəə istehsalçılarından tədarükçülərə, oradan isə alıcılara, yəni istehlakçılara çatdırılır. Lakin bəzi hallarda müəyyən regionlarda ərazi üzrə məhsulun ixtisaslaşması nəticəsində məhsul tədarükçüyə çatdırılmadan belə (təzə tərəvəz, giləmeyvə, süd, bostan məhsulları) alıcı istehlakçı tərəfindən reallaşdırılır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının ilkin emalı zamanı isə məhsul istehsalçıdan tədarük təşkilatlarına, oradan isə emal müəssisələrinə çatdırılır. Bəzən elə hallar da olur ki, məhsulun istehsal edildiyi ərazi və ya kənd təsərrüfatı müəssisəsi emal müəssisələrinə yaxın olduğundan məhsul tədarükçüyə deyil, birbaşa emal müəssisələrinin qəbul məntəqəsinə çatdırılır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının təkrar emal mərhələsinə keçilməsi isə daha mürəkkəb iqtisadi əlaqələri özündə əks etdirir. Belə ki, bu zaman məhsul ilkin emal mərhələsindən keçdikdən sonra yenidən təkrar emala,

oradan isə topdansatış və pərakəndə ticarət müəssisələri vasitəsilə istehlakçılara çatdırılır.

Əmtəə-pul münasibətlərinin yüksək sürətlə inkişaf etdiyi bazar təsərrüfatçılıq sistemi şəraitində kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları istehsal etdikləri məhsulları reallaşdırmaqla özlərinə lazım olan sənaye məhsulları alırlar. Alqı-satqı prosesində mövcud qiymətlərin səviyyəsi əmtəə dövriyyəsi vasitəsilə şəhərlə kənd arasında yaranan iqtisadi münasibətlərdə tərəflərin maliyyə imkanlarına xeyli dərəcədə təsir göstərir. Əmtəə dövriyyəsində kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının qiymətləri nisbətlərində ekvivalentlik prinsiplərinə düzgün əməl olunmadığı üçün əksər hallarda kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi səmərəliliyi aşağı düşür.

Apardığımız tədqiqatlar göstərir ki, kənd təsərrüfatı istehsalında sənaye mənşəli məhsullara çəkilən xərclərin xüsusi çəkisinin artması maddi-texniki resurslardan kənd təsərrüfatında daha çox istifadə edilməsindən deyil, onların qiymətlərinin artmasından asılıdır. Bu isə onunla izah olunur ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarük qiymətlərinə nisbətən sənaye məhsullarının qiymətlərinin dəyişdirilməsi imkanları çox olduğundan sənaye məhsullarının qiymətləri bir qayda olaraq artırılır. Odur ki, bazar münasibətləri şəraitində istər aqrar bölmənin və istərsə də sənaye sahələrinin paritet əsaslarla inkişafına şərait yaradılmalıdır. Bunun üçün isə elə iqtisadi münasibətlər yaradılmalıdır ki, əmtəə dövriyyəsində əmtəə istehlakçı və istehsalçı qarşısında öz tələblərini qoya və onların ədalətlə yerinə yetirilməsinə nail ola bilsin.

Aqrar sahədə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satışının iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması probleminin düzgün həlli səmərəli iqtisadiyyat qurulmasının, çevik mübadilə sisteminin yaradılmasının mühüm faktorudur. Şübhəsiz ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların, xüsusilə qiymət sistemi vasitəsi ilə stimullaşdırılması yalnız kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşdırılmış və əlverişli təbii-iqtisadi bölgələrdə yerləşən təsərrüfatları deyil, həmçinin nisbətən əlverişsiz torpaq-iqlim şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfatların istehsal həcmində artırılmasında yüksək iqtisadi marağını təmin edir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı bazarda əmtəələrin pula çevrilməsinin təzahür forması kimi dəyərləndirilir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı əsas etibarilə iki vəzifənin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satış prosesinin həyata keçirilməsi zamanı ilk növbədə əmtəə istehsalçıları öz istehsal etdikləri məhsulları pula çevirir və bununla da geniş təkrar istehsalını təmin edirlər. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı həm də istehlakçıların ehtiyaclarının təmin edilməsinə xidmət edir.

Tədqiqatlar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının reallaşdırılması aqromarketinqin ən mühüm tərkib hissəsi hesab edilir. Satış fəaliyyətinin səmərəli təşkili əsas etibarilə reklam işindən, bazarın tədqiq edilməsindən və məhsulların assortimentinin (çeşidinin) planlaşdırılmasından asılıdır.

Bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı aqrar sektorda əmtəə-pul münasibətlərinin təzahür forması olmaqla, əhalinin ərzaq və yeyinti məhsullarına olan tələbatının təmin edilməsini özündə əks etdirir. Bazar iqtisadi münasibətlərinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı tələb və təklif əsasında fəaliyyət göstərir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkili eyni zamanda istehsalçı və istehlakçı arasındakı iqtisadi münasibətləri də əhatə edir.

Ölkə əhalisinin ən zəruri ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi kənd təsərrüfatının payına düşür. Əhalinin istehlak prosesinin reallaşdırılması iqtisadiyyatda satış fəaliyyəti və satış kanalları vasitəsilə həyata keçirilir.

Məhsul satışının səmərəli təşkili istehlakçıların tələbatının ödənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqatlar göstərir ki, aqrar bölmə iqtisadiyyatın aparıcı sahələrindən biri olduğundan kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı da bütövlükdə satış fəaliyyətinin ən mühüm tərkib hissəsidir. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışında ekvivalent mübadilə aqrar sektorda əmtəə-pul münasibətlərinin məcmusu olmaqla, tarixən natural və dəyər formasını keçmişdir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının dəyər formasında mübadiləsi ekvivalent kriteriyaların mövcudluğu ilə sıx bağlı olub, istehlak bazarında istehsalçı və istehlakçı, satıcı və alıcı təbəqələrini formalaşdırmış, satışın tələb və təklif əsasında həyata keçirilməsinə gətirib çıxarmışdır.

Bazar münasibətləri şəraitində əmtəə-pul münasibətlərinin təzahür forması olan kənd təsərrüfatı məhsullarının, daha doğrusu, satış fəaliyyətinin iştirakçıları, yəni onun subyektləri aşağıdakı üç qrupa bölünür:

1. Dövlət orqanlarının şəxsində fəaliyyət göstərən subyektlər. Bu struktur vahidi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal və satış fəaliyyəti ilə yanaşı, eyni zamanda aqrar bazara da müdaxilə etmək, daha doğrusu, onu tənzimləmə səlahiyyətlərinə malikdirlər;

2. Müəssisələr və sahibkarlar mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq, bütün növ kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının, daha doğrusu, aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən bütün istehsal strukturlarının simasında fəaliyyət göstərirlər, daxili və xarici bazara müxtəlif növ kənd təsərrüfatı məhsulları, əmtəələr çıxarırlar;

3. Ev təsərrüfatları öz iş qüvvəsini satan vətəndaşların, ailələrin, ümumiyyətlə cəmiyyətin hər bir üzvünün şəxsində fəaliyyət göstərirlər və əsas etibarilə əmək qabiliyyətli əhalini əhatə edir. Bundan əlavə, ev

təsərrüfatları şəxsi, yardımçı təsərrüfatlarında və fərdi əmək məşğulluğu sahələrində kənd təsərrüfatı məhsulları, digər istehlak təyinatlı əmtəələri bazara çıxarır və reallaşdırırlar.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilk növbədə səmərəli satış fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilində topdansaş kompaniyaları və kooperativlərdən istifadə edilməsi geniş yayılmışdır. Topdansaş kompaniyaları və kooperativlər vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları topdansaş tədarükünün aşağıdakı təşkilati formaları vardır:

- fermerlərlə ticarət kompaniyaları arasında fəraş məhsulların kontraktasiya müqavilələri;
- topdansaş bazarlarında məhsulun istehsalçılarından emalçılara satılması;
- məhsulların fermer kooperativləri vasitəsilə satışı;
- sahələrarası razılaşmalar çərçivəsində məhsulun iri partiyalarla daşınması;
- real əmtəələrin tədaviədə olmadığı şəraitdə birja ticarətinin həyata keçirilməsi.

Bir sıra ölkələrdə qeyd etdiyimiz formalardan fərqli olaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının aşağıdakı təşkilati formaları mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- emal və ya ticarət müəssisələrinin agentləri vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı;
- məhsulun istehsalı və ya onların dövlət idarə və təşkilatlarına girov yolu ilə verilməsi.

Dissertasiya işinin ikinci fəslı “**Kənd təsərrüfatı məhsulları satışının mövcud vəziyyəti və inkişaf meyilləri**” adlanır. Bu fəsildə kənd təsərrüfatının inkişafının qısa xarakteristikası, transformasiya yönümlü dəyişikliklərin kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına təsiri, kənd təsərrüfatı məhsullarının satış sistemi araşdırılmışdır.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının formalaşdırılmasında və inkişafında aqrar-sənaye sistemi, onun əsas tərkib hissəsi olan kənd təsərrüfatı mühüm rol oynayır. Hal-hazırda dünya praktikasında əhali üçün ərzaq və gündəlik istehlak məhsullarının xeyli hissəsi aqrar sahədə istehsal edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, keçmiş təsərrüfatçılıq sisteminə respublikamızda istehsal edilən ümumi daxili məhsulun 25 faizə qədəri aqrar-sənaye kompleksinin payına düşürdü. Əmək qabiliyyətli əhalinin təxminən yarıya qədəri kənddə, o cümlədən aqrar-sənaye sektorunda fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları göstərir ki, 1995-ci ildə ÜDM-in tərkibində kənd təsərrüfatı

üzrə qeyri-dövlət bölməsinin payı 62% olmuşdursa bu göstərici 2015-ci ildə 99,8%-ə qədər yüksəlmişdir. Bu isə o deməkdir ki, aqrar islahatlar öz nəticəsini verə bilmişdir. Bu mərhələni xarakterizə edən ən mühüm cəhətlərdən biri torpağın və əmlakın özəlləşdirilməsidir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 01.01.2015-ci ilə olan məlumatına görə kənd təsərrüfatında xüsusi mülkiyyətə veriləcək torpaq sahələrinin 99,8%-i, əmlakın isə 98,9%-i özəlləşdirilmişdir. Torpaq payı almaq hüququ olan 3,4 milyon nəfər əhalinin torpaq və əmlak payları verilmiş və onlar artıq xüsusi mülkiyyətin daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərirlər. 01.01.2015-ci ildə respublikada mövcud olan torpaqların 56,9%-i dövlət mülkiyyətinə, 23,5%-i bələdiyyə mülkiyyətinə, 19,6%-i isə xüsusi mülkiyyətə verilmişdir. Respublika üzrə kənd təsərrüfatına yararlı sahələrin 42,9%-i dövlət mülkiyyətində, 25,0%-i bələdiyyə mülkiyyətində və 32,1%-i isə xüsusi mülkiyyətdə olan torpaqlardır.

Özəlləşdirmə nəticəsində bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artım dinamikası cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1.

Bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə əsas kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının dinamikası (mln. man.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2010-cu illə müqayisədə 2014-cü ildə %
Payızlıq və yazlıq buğda	32,5	43,3	45,4	48,7	35,8	110,2
Pambıq	14,9	27,2	23,3	18,2	17,8	119,5
Tütün	2,4	2,8	3,4	2,9	2,5	104,2
Şəkər çuğunduru	13,6	13,7	10,9	9,7	9,2	-67,6
Kartof	45,1	45,2	27,7	23,3	25,1	-55,7
Tərəvəz	29,4	29,4	19,1	29,2	35,7	121,4
Bostan məhsulları	62,0	72,7	58,6	61,0	57,3	-92,4
Meyvə və giləmeyvə	29,2	34,6	30,9	27,3	38,8	132,9
Üzüm	43,4	45,5	57,9	59,6	60,1	138,5
Yaşıl çay yarpağı	0,5	0,4	0,6	0,5	0,6	120,0
Ət istehsalı, (kəsilmiş çəkiddə)	0,5	0,6	1,2	0,6	0,7	140,0
Süd	0,8	0,9	0,9	0,9	1,1	137,5

Təhlil göstərir ki, 2010-cu illə müqayisədə 2014-cü ildə payızlıq və yazlıq buğda istehsalı 10% artaraq 1449,1 min tona, pambıq istehsalı 6,7% artaraq 40,9 min tona, bostan məhsulları 1,7% artaraq 440,8 min tona, meyvə və giləmeyvə istehsalı 14,3% artaraq 850,8 min tona, üzüm istehsalı 12,3% artaraq 147,7 min tona çatmışdır. Müqayisə olunan dövrdə bütün istehsalı 13,5%, şəkər çuğunduru 45,3%, bitkiçilik məhsullarından bütün istehsalı 83%, yaşıl çay yarpağı istehsalı isə 56% azalmışdır. Şəkər çuğunduru istehsalı 3 dəfə artaraq 141,9 min tona, dən üçün günəbaxan 3,6 dəfə artaraq 13,4 min tona, kartof istehsalı 2,2 dəfə artaraq 1037,3 min tona, tərəvəz istehsalı 57% artaraq 1227,3 min tona çatmışdır. Ayrı-ayrı məhsulların istehsalında özünü büruzə verən meyllər məhsulların tədarükündə və satışında da aydın görünür.

Təhlildən göründüyü kimi, son illərdə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının artırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin təsiri nəticəsində əksər məhsulların satışında artım meyli güclənmişdir. Şəkər çuğunduru, kartof, bostan məhsullarının satışı 2010-cu ilə nisbətən 2014-cü ildə bir qədər azalmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, kartof satışının azalmasının əsas səbəbi təbii iqlim şəraitinin təsiri və satış qiymətlərinin bir qədər aşağı düşməsidir. Lakin bu azalma əhalinin istehlak səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olmamışdır. Digər tərəfdən, qeyd etdiyimiz məhsulların satışının azalması həmin məhsulların tədarükü və satışı mexanizminin mükəmməl olmamasından irəli gəlir.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarük sistemi dövlət və xüsusi tədarük kanalları vasitəsi ilə reallaşdırılır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının dövlət tədarükü əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının etibarlı şəkildə və mərkəzləşdirilmiş qaydada ödənilməsinə nəzərdə tutur. Dövlət tədarük sistemindən istifadə etməklə inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələri (ABŞ, Fransa, Almaniya, İngiltərə) dövlət səviyyəsində ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarını istehsalçıdan təminatlı qiymətlərlə tədarük edir və ərzaq fondlarını formalaşdırır. Dövlətin tədarük sistemi vasitəsi ilə ərzaq fondlarını formalaşdırmaq məqsədilə kənd təsərrüfatı əmtə istehsalçılarından tədarük etdiyi məhsullardan fəvqəladə vəziyyətlər və ərzaq bazarında kənd təsərrüfatı məhsullarının qıtlığı zamanı istifadə edilir. Dövlətin tədarük sistemi zəruri hallarda ərzaq bazarında qiymətlərin yüksək səviyyəsini stabilləşdirmək və kənd təsərrüfatı məhsullarına əhalinin fasiləsiz tələbatını ödəmək məqsədini güdür.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satış həcmının artırılması, eləcə də qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsi əhalinin ərzaq məhsulları istehlakının səviyyəsinin artımına da öz təsirini göstərir. Bu isə bilavasitə onunla bağlıdır ki, istehlak satışdan sonrakı proses olub, əslində geniş təkrar

istehsal prosesinin yekun həlqəsini təşkil edir. Odur ki, ərzaq məhsullarının istehlakının yaxşılaşdırılması əhalinin sosial vəziyyətinin və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə təsir etməklə kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı həcmində artırılması ilə də sıx əlaqədardır.

Cədvəl 2.

Əsas ərzaq məhsullarının istehlakı
(adambaşına il ərzində, kq)

Göstəricilər	İllər					2010-cu ilə nisbətən 2014-cü ildə %-lə	
	2010	2011	2012	2013	2014	artma	azalma
Ət və ət məhsulları(ətə çevrilməklə)	31,5	32,4	33,5	33,8	33,8	7,3	-
Süd və süd məhsulları (südə çevrilməklə)	292,5	293,7	294,4	285,0	274,3	-	6,2
Yumurta, ədəd	131	144	155	155	157,5	20,2	-
Balıq və balıq məhsulları	6,9	6,9	7,1	7,1	7,2	4,3	-
Qənd və qənnadı məmulatları	31,5	32,0	31,7	31,5	30,6	-	2,8
Bitki yağları	8,8	9,3	9,9	9,9	10,3	17	-
Kartof	54,6	59,3	63,1	64,2	71,3	30,5	-
Tərəvəz və bostan məhsulları	87,1	92,9	98,5	103,8	106,4	22,1	-
Çörək və un məmulatları	153,4	147,7	144,3	141,6	139,8		8,8
Meyvə, giləmeyvə və üzüm	65,0	68,5	74,8	75,2	77,2	18,7	-

Bu baxımdan əsas növ ərzaq məhsullarının istehlak səviyyəsi aşağıdakı cədvəl 2.-də göstərilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2010-cu illə müqayisədə 2014-cü ildə əsas növ ərzaq məhsullarının istehlak səviyyəsi, demək olar ki, yüksəlmişdir. Belə ki, ət və ət məhsullarında 7,3%, yumurta 20,2%, balıq və balıq məhsullarında 4,3%, bitki yağlarında 17%, kartofda 30,5%, tərəvəz və bostan məhsullarında 22,1%, meyvə, giləmeyvə və üzüm 18,7% artım, süd və süd məhsullarında 6,2%, qənd və qənnadı məmulatlarında 2,8%, çörək və un məmulatlarında isə 8,8% azalma müşahidə edilmişdir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı prosesində baş verən dəyişikliklərin müəyyən edilməsində qiymət indeksləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin qeyri-tarazlı tərəddüdləri əsas etibarilə həm istehsalçıların və həm də istehlakçıların maraqlarına mənfi təsir göstərir. İstehsalçıların bu prosesdən yararlanmaması onunla bağlıdır ki, onlar ilin sonunda proqnozlaşdırılacaq həcmdə təminatlı gəlir əldə etmək imkanlarını itirir və bununla da növbəti ildə səmərəli geniş təkrar istehsalı qarşılayacaq mənfəətə malik olmur. İstehlakçıların bu prosesdə üzləşdikləri zərərlər isə onların sosial vəziyyətinin ağırlaşması və alıcılıq qabiliyyətinin pisləşməsi ilə sıx bağlıdır. Ümumiyyətlə gətirdikdə kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı prosesində yaranan qiymət dalğalanmaları son nəticədə istehlak xərclərinin strukturunda ərzaq məhsullarına çəkilən xərclərin xüsusi çəkisinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır ki, bu da son nəticədə yoxsulluğun səviyyəsinin artmasını şərtləndirir. Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışında qiymət indekslərinin dəyişməsinə ayrı-ayrı məhsullar üzrə tədqiq etdikdə mövcud durumu daha əyani şəkildə təsəvvür etmək mümkün olar. Satılmış kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksləri aşağıdakı cədvəl 3-də göstərilmişdir. Cədvəl 3-ün təhlili göstərir ki, 2010-2014-cü illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri bir sıra məhsullarda aşağı düşmüş, bəzilərinin istehsalçı qiymətləri isə yüksəlmişdir. Buğda, qarğıdalı, yaşıl paxlalı tərəvəzlər, kartof, şəkər çuğunduru, lifli bitkilər, xam pambıq, çoxillik bitkilər, tumlu və çəyirdəkli meyvələr, qoz-fındıq, içki istehsalı üçün kənd təsərrüfatı bitkiləri, təbii bal, təzə yumurta, donuz əti (diri çəkiddə), südverən mal-qaradan alınan süd məhsullarının istehsalçı qiymətləri aşağı düşmüşdür. Təhlil göstərir ki, 2010-2014-cü illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının bir çox qiymət indeksləri nisbətən sabitliyi ilə səciyyələnir.

Cədvəl 3

Satılmış kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksi
(əvvəlki ilə nisbətən, faizlə)

Məhsulların adları	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Kənd təsərrüfatı məhsulları	104,2	110,3	99,5	103,2	102,3
Birillik və ikiillik bitkilər	104,5	107,3	98,2	103,6	102,8
buğda	104,1	118,4	103,0	106,6	101,4
qarğıdalı	110,8	117,0	106,4	96,3	96,6
arpa, çovdar və yulaf	95,6	113,6	99,2	103,1	108,3
yaşıl paxlalı tərəvəzlər	121,4	111,1	117,1	101,9	108,8
qabıqdan çıxarılmış, qurudulmuş paxlalı tərəvəzlər	87,1	141,2	111,5	90,5	92,1
Tərəvəz, bostan məhsulları, kökümeyvəli və köküyumrulular	103,5	99,7	92,9	103,1	101,4

1	2	3	4	5	6
yarpaqlı və gövdəli tərəvəzlər	96,8	115,5	106,8	101,5	102,2
qarpız və yemiş	92,7	91,3	107,7	99,6	78,9
bar verən sair tərəvəzlər	99,1	90,5	93,5	109,4	99,0
kökümeyvəli, soğanaqlı və ya köküyumrulu tərəvəzlər	95,6	105,7	103,4	97,8	100,3
kartof	109,2	110,0	84,7	95,0	106,8
şəkər çuğunduru	103,3	100,0	100,0	100,0	101,7
Lifli bitkilər	112,1	106,8	102,0	99,4	100,0
xam pambıq	112,1	106,8	102,0	99,4	100,0
yem bitkiləri	104,7	114,9	123,4	99,5	117,5
Çoxillik bitkilər	102,1	120,3	95,0	98,2	96,3
Üzüm	97,6	88,9	88,1	91,3	101,8
Tropik və subtropik meyvələr	99,2	101,9	101,2	105,3	103,4
Sitrus meyvələri	109,6	103,1	74,6	95,4	86,6
Tumlu və çəyirdəkli meyvələr	101,5	149,2	91,3	95,4	83,2
giləmeyvələr və turuncu meyvələr	96,3	98,7	98,6	96,0	99,9
qoz-fındıq	111,5	117,2	104,5	94,7	106,7
İçki istehsalı üçün kənd təsərrüfatı bitkiləri	107,6	121,2	112,7	101,4	100,4
Bitki xammalı: soğanaqlar, köküyumrular və köklər, şitil və qələmlər; göbələk telləri	81,7	101,4	98,3	75,5	99,8
Diri heyvanlar və heyvandarlıq məhsulları:	104,4	111,3	101,5	103,7	103,0
İribuynuzlu mal-qara və onların məhsulları (törəməsi)	103,2	108,9	103,6	101,6	100,9
İribuynuzlu mal-qara, buzovlardan başqa	105,0	103,8	104,4	103,2	100,9
mal-əti (diri çəkiddə)	100,3	112,8	122,6	106,3	98,7
südverən mal-qaradan alınan süd	103,5	109,8	103,4	99,2	101,6
digər iribuynuzlu mal-qara və camışlar	95,1	106,7	106,7	101,1	106,2
Qoyun və keçilər, onların çiy südü və yunu	102,9	106,0	105,3	103,5	102,2
diri qoyun və keçilər	101,8	105,7	104,0	103,8	102,8
qoyun əti (diri çəkiddə)	99,0	110,6	117,6	103,5	102,3
qoyun və keçilərin çiy südü	101,1	104,1	99,9	101,1	100,1
qoyun və keçilərin qırılmış, yuyulmamış yunu	140,1	103,6	106,9	100,4	98,5
Donuz əti (diri çəkiddə)	107,7	64,1	106,4	104,6	92,3
Diri ev quşları və onların yumurtaları	108,9	122,3	89,6	111,2	109,0

1	2	3	4	5	6
diri ev quşları	99,1	79,1	91,8	111,3	104,5
quş ətı (diri çəkiddə)	102,1	96,8	91,6	104,1	103,1
təzə qabıqlı yumurtalar	115,8	197,5	80,3	111,8	113,5
Sair diri ferma heyvanları və heyvan məhsulları	100,2	103,6	98,5	100,7	102,3
Təbii bal	103,4	104,2	98,4	100,7	102,5
Məşə təsərrüfatı	109,1	94,0	89,6	100,7	103,1
Balıq və sair balıqçılıq məhsulu	108,3	89,4	112,5	103,6	109,7

Ümumiyyətlə götürdükdə, əsas növ kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət artımları özünəməxsus obyektiv və subyektiv faktorlardan qaynaqlanmışdır. Texniki məhsulların və bazarın tələbatı idxal hesabına daha çox ödənilən məhsulların qiymət artımları daha çox inhisarçılıq meyilləri ilə və eləcə də dünya bazar konyunkturunda baş verən dalğalanmalarla sıx bağlı olmuşdursa, digər məhsulların qiymət artımlarını doğuran səbəb isə yanacaq-enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin artımı ilə bağlıdır.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslı “Bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsulları satışı mexanizminin təkmilləşdirilməsi” adlanır. Bu fəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə topdansatış birjalarının təşkili, yarmarkaların keçirilməsi, ərzaq bazarının formalaşdırılması sistemində daxili bazarın qorunması məsələləri, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilinin iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri tədqiq edilmişdir.

Qeyd edək ki, aqrar sferada tadarük siyasətinin müvəffəqiyyət meyarı kənd təsərrüfatı məhsullarının optimal satış qiymətləri ilə reallaşdırılması kimi şərtlənir. Bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının tadarük sistemi ilk növbədə, istehsalçıların müstəqilliyinin təmin edilməsinə, qarşılıqlı öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə istiqamətləndirilməlidir. Doğrudur, qiymətlərin yüksək olması kənd təsərrüfatı məhsullarının satışından əldə edilən pul gəlirinin süni olaraq şişməsinə səbəb olsa da, bu faktorlar bütövlükdə məhsulun kəmiyyət etibarlılığı ilə artımına dəlalət etmir. Apardığımız tədqiqatlara istinadən belə qənaətə gəlmək olar ki, ümumiyyətlə, bütün hallarda satış qiyməti məhsul istehsalına sərf olunan ümumi məsariflərdən az olmamalıdır.

Bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilində qiymət faktorunu tənzimləmək məqsədi ilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini məqsəduyğun hesab edirik:

- təkrar istehsalı genişləndirmək üçün rentabelliği lazımi səviyyəyə çatdırmaq, tələb və təkliflərdən asılı olaraq, sərbəst bazar qiymətlərinin təminatlı qiymətlərlə əlaqələndirilməsinin tətbiq olunması;

- kənd təsərrüfatı məhsullarının ayrı-ayrı növlərinin, birinci növbədə torpaq, iqlim şəraiti yararsız olan regionlarda nizamlanması;
- kənd təsərrüfatı məhsullarına girov əməliyyatının tətbiq edilməsi, tədarük, vasitəçilik və mal strukturunun inhisarçılığının aradan qaldırılması;
- material-texniki resursların əsas növlərinin qiymətlərinin dövlət tənzimlənməsi, enerji daşıyıcılarına hədd qiymətinin tətbiqi, onların səviyyəsinin artırılmasına və azaldılmasına cəhd göstərənlərə sanksiyaların tətbiq edilməsi;
- əmtəə istehsalçılara müasir texnikanın, gübrələrin, cins mal-qaranın, əkin materiallarının və toxumların əldə edilməsi üçün lizinq və subsidiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi;
- ticarət-vasitəçilik servis müəssisələrinə və təşkilatların sənaye məhsullarının əsas növlərinə əlavə qiymətlərin qoyulmasının həddi müəyyən edilməlidir. Servis müəssisələrinin gəlir səviyyəsi kənd təsərrüfatı xidmət müəssisələrinin səviyyəsindən yüksək olmamalıdır;
- kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının, tədarükçülərinin, emal müəssisələrinin və ticarət təşkilatlarının məhsulun istehsalında və son məhsulun realizə olunmasında bütün iştirakçılarının iqtisadi münasibətlərinin sadələşdirilməsi üçün tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Aqrar-sənaye qurumlarında, emal və məhsulun realizə olunmasında kənd təsərrüfatı xammalına və həyata keçirilən xidmətlərin qiymətlərinə iştirakçılar özləri nəzarət etməlidir.

Bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının təşkilinin iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsində maliyyə-kredit sisteminin rolu böyükdür.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışında bank sisteminin rolunu bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə hesab edirik ki:

- respublikanın ayrı-ayrı regionlarının kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına, o cümlədən məhsul satışını həyata keçirən əmtəə istehsalçılara əməli köməklik göstərmək məqsədi ilə kredit kassaları təşkil edilməli və həmin kassaların təsisçiləri özəl kənd təsərrüfatı qurumları olmalıdır, istər ərzaq bazarında və istərsə də bütövlükdə aqrar bazarda məhsulun satıcılarına güzəştli şərtlərlə kredit verilməsi təmin edilməlidir;
- ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini qorumaq məqsədi ilə istər istehsalçılara və istərsə də tədarükçülərə dövlət subsidiyaları verilməli, həmçinin ərzaq bazarını tənzimləmək məqsədi ilə ən zəruri ərzaq və istehlak məhsullarının istehsalçılarının istehsal xərcləri dövlətin büdcə vəsaiti ilə kompensasiya edilməlidir;
- kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinin dövlət büdcəsindən himayə olunmasına üstünlük verilməsi məqsədəuyğundur. Kənd təsərrüfatının inkişafı və bu sahədə itkilərin bərpa olunması üçün hər il kənd təsərrüfatına büdcədən

müəyyən maliyyə vəsaitinin ayrılması vacibdir;

- əmtəə istehsalçılarına iqtisadi köməklik göstərmək üçün qeyri-kredit xarakterli xüsusi dövlət fondu yaradılmalıdır;
- elektrik və istilik enerjisinə, təbii qaza və digər növ yanacaqlara, texnoloji əsasda istifadə olunmasında çəkilən xərclərin bir hissəsi kompensasiya olunmalıdır;

Bununla belə uzun və qısamüddətli kreditlər arasında lazımi fərqlər müəyyən edilməli, əsas vəsaitlərin alınması üçün məqsədyönlü uzunmüddətli kredit verilməsi 5 ildən az olmamalıdır.

Kredit siyasəti məsələləri üzrə hökumət komissiyası, respublikanın müvafiq nazirlikləri və idarələri, aqrar ittifaqları, digər təşkilatlar tərəfindən lazım olduqda, xərclərin dövlət büdcəsinə daxil olmadığı halda bu məsələlərə baxılması məqsədamüvafiq sayılısın.

Mərkəzləşmiş kreditlər respublikanın Mərkəzi Bankı tərəfindən kredit siyasəti məsələləri üzrə dövlət komissiyasının qərarına əsasən müəyyən edilərək həyata keçirilməlidir.

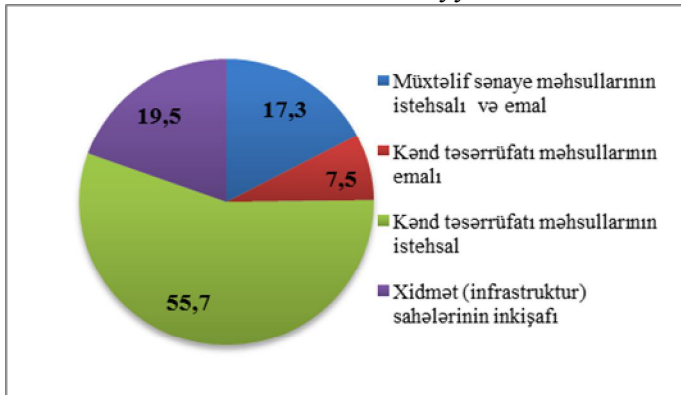
Fəaliyyətdə olan kredit kooperasiyaları prinsipləri əsasında kooperativ kənd təsərrüfatı və digər bankların yaradılması məqsədamüvafiqdir. Belə kooperativ kredit müəssisələri yaradılarkən pay kapitalının formalaşdırılması, geri qaytarılması əsasında dövlət himayəçiliyi nəzərdə tutulmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və satışının stimullaşdırılmasında kredit korporasiyaları və Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan ayrılan kreditlər önəmli rol oynayır. 2014-cü ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun (SKMF) vəsaiti hesabına müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə respublikanın 5550 sahibkarlıq subyektinə 295 mln. manat ölkənin şəhər və rayonu üzrə güzəştli kredit verilmiş, bu kreditlər hesabına 12564 yeni iş yerlərinin yaradılması planlaşdırılmışdır. Verilən güzəştli kreditlərin 82,7%-i aqrar sektora 17,3% –i isə müxtəlif sahələrə verilmişdir. Eyni zamanda, bu kreditlərin 77,7%-i regionların, 22,3%-i Bakı şəhəri üzrə qəsəbələrin payına düşmüşdür. Maliyyələşdirilmiş layihələrin 90 faizə yaxın hissəsi istehsal və emal yönümlüdür. Hazırda sahibkarlıq subyektlərinin təqdim etdiyi layihələrin güzəştli qaydada kreditləşdirilməsi davam etdirilir. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan sahibkarlara güzəştli kreditlərin verilməsi müvəkkil kredit təşkilatı kimi seçilmiş 30 kommersiya bankı, 2 bank olmayan kredit təşkilatı və 18 kredit ittifaqı vasitəsilə həyata keçirilir. 2014-cü il üçün dövlət büdcəsindən SKMF-yə güzəştli kreditlərin verilməsi məqsədilə ayrılan 150 milyon manat vəsait fondun xəzinə hesabına köçürülüb. 2014-cü ildə sahibkarlıq subyektlərinə ayrılan vəsaitlərin 150 milyon manatı dövlət büdcəsi hesabına, 145 milyon manatı isə fonda qaytarılan vəsaitlər hesabına təmin edilmişdir. Sahibkarlıq subyektlərinin təqdim etdiyi layihələrin güzəştli qaydada kreditləşdirilməsi davam etdirilir.

Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun 2014-cü il ərzində vəsaitlərinin istifadəsi 1 sayılı şəkildə öz əksini tapmışdır. Şəkildə kreditlərin sahələr üzrə diversifikasiyası verilmişdir.

Şəkil 1.

2014-cü ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərindən sahələr üzrə istifadə vəziyyəti.

Burada kənd təsərrüfatı və emal sahəsi dedikdə kənd təsərrüfatı ilə bağlı istehsal sahələri: yağ, çay, konserv və s.emal və istehsal sahələri də nəzərdə tutulur. Qida sahəsində Azərbaycanın ən böyük istehsal müəssisələri sayılan bir neçə müəssisəyə verilən kreditlər də “kənd təsərrüfatı və emal” sahəsinə daxil edilmişdir.

Ölkə üçün zəruri xarakter daşıyan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının stimullaşdırılması, habelə əmtəə istehsalçıların xarici bazarın zərərli təsirlərindən qorunması və təminatlı daxili bazar yaradılması ərzaq bazarının tənzimlənmə mexanizminin ən mühüm tərkib hissəsidir.

Respublikada bəzi sahələrdə yeni iqtisadi şərait ləng formalaşdığından təsərrüfatlararası iqtisadi əlaqələr müntəzəm olaraq pozulur. Yerli məhsullar az istehsal olunur, qiymətlər sürətlə artır. Mövcud iqtisadi potensialın milli bazarın formalaşdırılması istiqamətində istifadəsi əvəzinə onun xarici bazara axını artır. Bunun üçün əsasən son məhsul istehsalına nail olunmalıdır. İlk xammal və «artıq» məhsullar (hazırda alıcı tapmayan, bazarlarda yığılıb qalan məhsullar) buraxan müəssisələrin istehsal strukturlarında son məhsullar buraxan yeni strukturların yaradılması meyli gücləndirilməlidir. İkincisi, müəssisələrin xalis gəlirinin artmasını - məhsulların istehsalı və satışına çəkilən xərclərin, yəni maya dəyərinin aşağı düşməsindən bilavasitə asılılığını gücləndirmək lazımdır. Üçüncüsü, ərzi əmək bölgüsünün təbii və iqtisadi əsaslara uyğun qurulmasında ərzi təsərrüfatçılığını iqtisadi cəhətdən

canlandırma bilən daxili hərəkətverici qüvvəni aşkara çıxarıb, iqtisadi əlaqələr dövryyəsinə cəlb etmək lazımdır. Burada istehsal ediləcək malların ölkənin tələbatına uyğun olmasına da ciddi fikir verilməlidir. Yəni məhsulların natura və dəyər forması deyil, keyfiyyət, struktur uyğunluğuda ön plana keçməlidir. Bu şərtlərlə yeni təsərrüfatçılıq sistemi tələblə təklif arasındakı uyğunsuzluğun daha optimal əsasla qurulmasına gətirib çıxarmalıdır. Dördüncüsü, daxili bazarın formalaşdırılmasında yeni idarəçilik sisteminin yaradılmasına və bu əsasla respublikanın iqtisadi və sosial inkişafına keyfiyyətə yeni sürət vermək lazımdır. Bunun üçün təsərrüfatçılığın təbii təkanverici qüvvəsi olan insanların mənafeləri əsas götürülməlidir.

Son illər əvvəlki istehsal münasibətlərinin dağılması, yeni istehsal-iqtisadi münasibətlərin hələ də tam qurulmaması nəticəsində iqtisadiyyatın bütün sahələrində ciddi gərginliklər yaranmışdır. Belə ki, əvvəlki sistemdə mövcud olmuş və daha çox dövlətin inhisarında fəaliyyət göstərmiş strukturlardan biri olmaqla kənd təsərrüfatı məhsullarının dövlət sifarişi də liberallaşdırılmış, istehsalçılara məhsulun reallaşdırılmasında sərbəstlik verilmişdir. Lakin apardığımız araşdırmalar göstərir ki, əksər hallarda kənddə məhsul istehsalçıları regional bazarlardan və alqı-satqı obyektlərindən uzaqda yerləşdiyindən, həmçinin əvvəlki dövrlərdə müəssisə ixtisaslaşması nəticəsində ayrı-ayrı ərazilərdə təsərrüfatların mövsümi bolluğu yarandığından istehsalçılar həmin bazarlarda öz məhsullarını reallaşdırmaq istəməzlər. Çünki, belə vəziyyət onlar üçün sərfəli deyildir. Bundan əlavə, eyni məhsulu çoxsaylı əmtəə istehsalçıları təklif etdiyindən əslində azad rəqabət nəticəsində məhsulun qiymətinin aşağı düşməsi baş verir. Nəticə etibarilə regionda təklif tələbi üstələdiyindən istehsalçılar mənfəət əldə etmək imkanlarından məhrum olurlar.

Hazırkı şəraitdə kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarük sistemini xarakterizə edən arqumentlərdən biri də dövlət tərəfindən məhsulu istehsalçılardan alıb istehlakçılara çatdıran strukturların yaradılmamasıdır. Doğrudur, prosesə bazar münasibətlərinin tələbləri və xüsusiyyətləri baxımından yanaşsaq, qeyd etməliyik ki, belə bir tədarük sisteminin yaradılacağını, yəni dövlətin tədarük monopoliyasının yenidən bərpa ediləcəyini gözləmək sadələşmə olardı.

Lakin belə bir həqiqət danılmazdır ki, istehsalçılar günlərlə və aylarla öz vaxtlarını itirərək regional bazarlara, oradan mərkəzi şəhərlərin bazarlarına üz tutur, min bir əziyyətlə istehsal etdikləri məhsulları dəyər-dəyməzinə satmağa çalışırlar. Məlum olduğu kimi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehlak baxımından tez xarab olaraq öz keyfiyyətini itirdiyindən istehsalçılar məhsullarından çox hallarda canlarını qurtarmağa çalışır, onu aşağı qiymətə satırlar. Bəzən isə elə hallar da olur ki, istehsalçı şəhər bazarlarında aylarla vaxt itirməsinə baxmayaraq, öz məhsullarına alıcı tapa

bilmirlər. Hətta əlacsızlıqdan belə yaxınlıqda emal müəssisələri olmadığından (varsa da tələbata cavab vermədiyindən və ya təyinatlı xarakter daşmadığından) onlar həmin məhsulları təhvil verə bilmirlər. Nəhayət, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükünün müasir durumuna istehsalçının məhsulların şəhərlərin bazarlarına daşınması ilə bağlı nəqliyyat xərclərini, onların şəhərdə müvəqqəti olaraq qalması ilə bağlı məişət xərclərini də əlavə etsək, belə nəticəyə gəlmək olar ki, istehsalçılar məhsul satışından nəinki mənfəət əldə edə bilmir, hətta məhsul satışından qazanılmış pul gəliri məhsulun maya dəyərini ödəmir. Odur ki, müasir şəraitdə istehsalçıda məhsul istehsalına maraq yaradılmasının əhəmiyyətli faktorlarından biri məhsul-ların realizasiyası problemidir. Bu baxımdan, hətta bəzi strateji təyinatlı məhsullar da daxil olmaqla, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarük sisteminin bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun olaraq yeniləşdirilməsi hazırkı dövrdə xüsusilə labüddür. Bu məqsədlə respublikamızda, o cümlədən onun mərkəzi şəhərlərində və ayrı-ayrı təbi-i iqtisadi bölgələrində dünya praktikasında geniş yayılmış kənd təsərrüfatı məhsullarının alqı-satqısı ilə məşğul olan assosiasiyaların topdansa-tiş əmtəə birjalarının yaradılması obyektiv zərurət kəsb edir.

Fikrimizcə, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükü və satışı ilə məşğul olan assosiasiyaların və topdansa-tiş birjalarının yaradılmasına dövlət tərəfindən əməli köməklik göstərilməsi bu sahədə nəzərəcarpacaq müsbət dönüşün yaradılmasına xidmət edərdi. Hesab edirik ki, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə topdansa-tiş birjalarının, assosiasiyaların yaradılması zamanı dünya praktikasında geniş yayılmış tədarükçülərin istehsalçıları stimullaşdırması mexanizmindən istifadə edilməsi məqsəduyğundur.

Belə kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə topdansa-tiş birjalarının tədarükçü təsisçiləri məhsulu partiyalarla tədarük edərək reallaşdırdıqları məhsulların satışından əldə etdikləri iri həcmli kapitalın müəyyən hissəsini kənd təsərrüfatı istehsalına yönəlttikləri halda, aqrar sferaya xarici sərmayənin qoyulmasına ehtiyac qalmazdı. Bu da nəticə etibarı ilə dövlətin ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə, daxili bazarın xarici ölkələrin müdaxiləsindən qorunmasına şərait yaradardı.

Dissertasiya işinin sonunda aparılan tədqiqat işinin nəticələri ümumiləşdirilərək müvafiq tövsiyə və təkliflər verilmişdir.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə bağlı müəllifin aşağıdakı məqalələri dərc edilmişdir:

1. Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satışının tənzimlənməsində aqrar infrastrukturlarının rolu // Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu Elmi əsərləri 2005. №1-2. səh.270-272.

2. Yeni istehsal münasibətləri şəraitində aqrar sahədə məhsul satışına

təsir edən amillər // Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri 2005. səh.380-384;

3. Yeni istehsal münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sahəsində mövcud problemlər və onun aradan qaldırılması yolları // Azərbaycan Elmi-tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu. Elmi əsərləri 2005. səh. 151-156;

4. Transformasiya yönümlü dəyişikliklərin kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına təsiri // Azərbaycan AMEA İqtisadiyyat İnstitutu. Elmi əsərləri 2008. səh.85-91;

5. Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı və səmərəlilik problemləri // Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu Elmi əsərləri 2008 №6.. səh.123-125;

6. Qloballaşma şəraitində ərzaq məhsulları bazarının formalaşdırılması sistemində daxili bazarın qorunmasının bəzi məsələləri // Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. “Regional iqtisadi siyasət və kooperasiya münasibətlərinin inkişafı” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı 2014. səh.397-399.

7. Некоторые вопросы организации продажи сельскохозяйственной продукции // Экономика и производства. Москва, 2009.

8. Взгляд на результаты аграрных реформ // Экономика и предпринимательство. 12 (2ч). 2015. Стр.637-640. Москва

РЕЗЮМЕ

Мансурлу Намик Магамедали оглы

Направления совершенствования механизма продажи сельскохозяйственных продуктов

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и списка использованной литературы.

В первой главе диссертационной работы «Теоретико-методологические основы механизмов продажи сельскохозяйственной продукции», рассматриваются теоретико-методологические аспекты данной проблемы, особенности организации процесса продажи сельскохозяйственной продукции в развитых странах.

Во второй главе «Современное состояние и перспективы развития продажи сельскохозяйственной продукции» рассматривается современное состояние, возможности продажи сельскохозяйственной продукции, зависимость данного сегмента рынка от зарубежных рынков, целесообразность специализации отдельных регионов страны на выращивании определенных сельскохозяйственных продуктов, производительность выращивания данных видов сельскохозяйственных продуктов, ценовой индекс потребителя в сельском хозяйстве, основные виды производимой в стране сельскохозяйственной продукции, их динамика и другие вопросы. Дан всесторонний анализ вышеотмеченных вопросов.

В третьей главе «Вопросы совершенствования продажи сельскохозяйственной продукции в условиях рыночной экономики» рассматриваются вопросы организации оптовых бирж в данной области, обеспечение защиты внутреннего рынка в системе формирования рынка продовольствия, показан экономический механизм совершенствования продажи сельскохозяйственной продукции. Особое внимание уделено важному аспекту аграрной сферы - реализации сельскохозяйственной продукции по оптимальным ценам. Отмечается необходимость обеспечения полной самостоятельности производителей в вопросах организации заготовок продукции, уделение большого внимания выполнению принятых взаимных обязательств.

В завершении диссертационной работы даны полученные результаты и предложения.

SUMMARY

Mansurlu Namig Mahammadali oghlu

The improving mechanism directions of agricultural goods selling

The dissertation work consists of introduction, three chapters, conclusion and list of used literature.

At the first chapter of the dissertation work “Theoretical- methodological basis of agricultural production selling mechanism”, the theoretical- methodological aspects of the given problem, the features of the organization of agricultural goods selling process in developed countries- are considered.

At the second chapter “Modern conditions and perspectives of agricultural goods selling improvement”, modern condition, opportunity of agricultural goods selling, the dependence of the market from foreign markets on the given segment, the reasonability of specialization of particular regions of the country on growing of chosen agricultural products, productivity of growing given sorts of agricultural products, consumer price index in agriculture, main sorts of produced agricultural products in the country, their dynamics and other problems are researched. The wide analysis of above mentioned problems is given here

At the third chapter “The improvement problems of agricultural goods selling in the market economy conditions” the problems of organization of selling stocks in this field, defense providing of domestic market in the system of formation of food market - these problems are analyzed here, also the economic mechanism of agricultural goods selling improvement is shown here. Special attention is given to the important aspects of agrarian sphere- marketing of agricultural goods at optimal price. The importance of providing of full freedom of producers at the goods producing organization, great attention to the performing of undertaken mutual responsibilities is noticed here.

The gained results and offers are given in the conclusion of the dissertation work.

Kağız formatı (210x297) $\frac{1}{4}$
Kağız №1, uçot cap vərəqi 1,0 ç.v.
sifariş № 066, tiraj 100

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin mətbəəsi

Rezoqrafiya üsulu ilə çap olunmuşdur
Gəncə şəhəri, Ozan küçəsi, 102

**МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
АГРАРНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

Мансурлу Намик Магамедали оглы

**Направления совершенствования механизма продажи
сельскохозяйственных продуктов**

5312.01- «Отраслевая экономика»

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание научной степени
доктора философии по экономики**

Гянджа– 2016